

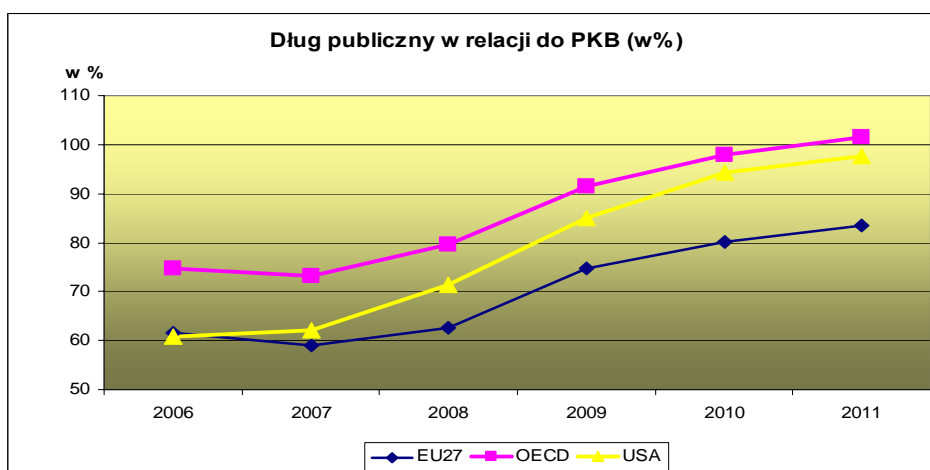
Piotr Ptak

**Wyższa Szkoła Handlu i Finansów Międzynarodowych
im. Fryderyka Skarbka w Warszawie**

DŁUG PUBLICZNY W POGLĄDACH JAMESA BUCHANANA A KRYZYS ZADŁUŻENIA NA ŚWIECIE

Wprowadzenie

Globalny kryzys finansowy i gospodarczy ukazał zagrożenia związane z nadmiernym zadłużaniem się państw, którego przyczyną było utrzymywanie się strukturalnych deficytów budżetowych przez długie lata. Konieczność stymulowania gospodarek w okresie największego załamania gospodarczego na świecie od czasu wielkiego kryzysu lat 30. ubiegłego wieku była na tyle silna, że wiele państw, również tych najzamożniejszych, zdecydowało się wprowadzić pakiety fiskalne na dużą skalę, płacąc za to znacznym pogorszeniem pozycji fiskalnej. W efekcie na całym świecie doszło do gwałtownego pogłębiania się deficytowości i skokowego wzrostu długów publicznych. W latach 2007-2011 – według Eurostatu – w całej Unii Europejskiej relacja długu publicznego do PKB wzrosła przeciętnie z 59% do 83,5%, zaś w krajach OECD z 73,3% do 101,6% (patrz rys. 1).

Rys. 1. Dług publiczny w relacji do PKB (w %) w krajach UE i OECD w latach 2006-2011

Źródło: Eurostat, OECD.

Jedną z konsekwencji eksplozji długu publicznego jest wzrost podatności gospodarki na kryzys zaufania ze strony rynków finansowych. Narastający dług publiczny podważa wiarygodność kredytową kraju, co prowadzi do obniżenia ratingu i w efekcie do wzrostu kosztów obsługi długu, grożąc wpadnięciem w pułapkę zadłużenia. Dostatecznie głębokie i przemyślane reformy finansów publicznych mogą jednak przywrócić zaufanie rynków. Skuteczność i trwałość tych reform w dużym stopniu zależą będzie od efektywności ograniczeń fiskalnych nakładanych na rządy poszczególnych państw.

Jednym z orędowników stosowania trwałych ograniczeń nakładanych na rządy jest James Buchanan – jeden z najwybitniejszych przedstawicieli teorii wyboru publicznego, który w 1986 roku otrzymał Nagrodę Nobla „za analizę konstytucyjnego i instytucjonalnego podłoża teorii ekonomii i decyzji politycznych”. Problematyka długu publicznego i powodów zadłużania się państw zajmuje w teorii Jamesa Buchanana ważne miejsce¹. Istotnie, jednym z ważniejszych motywów zajęcia się przez ekonomistów teorią wyboru publicznego był rozwój dziedziny finansów publicznych. James Buchanan podkreślał wielokrotnie, że do podjęcia prac nad teorią wyboru publicznego zainspirowała go lektura opublikowanych w końcu XIX wieku dzieł szwedzkiego ekonomisty Knuta Wicksella o finansach publicznych².

Według Buchanana, proces wyborczy preferuje polityków, którzy lansują model ekspansywnej polityki fiskalnej, opierającej się na wzroście wydatków lub redukcji skali obciążeń podatkowych. Asymetria informacji powoduje, że wyborcy nie są dostatecznie świadomi istnienia i roli długookresowych ograniczeń budżetowych. Podlegają oni tzw. iluzji fiskalnej, czyli budują fałszywe wyobrażenie na temat możliwych wariantów wyboru. Stwarzając „iluzję fiskalną”, rządy mogą próbować zamazać relację pomiędzy całkowitą sumą środków rzeczywiście wykorzystanych do nabycia dóbr i usług publicznych, a indywidualnym udziałem jednostek w całkowitym koszcie finansowania wydatków rządowych. Dodatkowo na poziomie pojedynczych obywateli daje się zauważyć brak współodpowiedzialności za stan budżetu państwa. Tym samym „(...) przewidywalnym rezultatem procesu demokratycznego wyboru jest powstanie deficytu budżetowego zawsze wtedy, gdy pożyczka jest dostępnym środkiem zastępującym akcję opodatkowania, o ile kreowanie deficytu nie jest jakoś ograniczone konstytucyjnie”³. Rządy demokratyczne wykazują więc skłonność do nadmiernych deficytów (tzw. *deficit bias*), które prowadzą do narastania długu publicznego do granic niebezpiecznych dla długookresowej stabilności finansów

¹ Swoje główne poglądy w tym zakresie Buchanan przedstawił w dziełach: *Public Principles of Public Debt* (1958) oraz *Democracy in Deficit* napisanym wspólnie z R. Wagnerem (1977).

² *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki funkcjonowania sfery publicznej*. Red. J. Wilkin. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 20.

³ J.M. Buchanan: *Finanse publiczne w warunkach demokracji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 133.

publicznych. Uzasadnia to stosowanie ograniczeń (reguł) fiskalnych, czyli takich rozwiązań instytucjonalnych, które ograniczają negatywny wpływ wyborów politycznych na finanse publiczne.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie poglądów Jamesa Buchana – wraz z ich ewolucją – na problematykę długu publicznego oraz powodów zadłużania się państw, a także prezentacja jego postulatów natury normatywnej dotyczących tego zjawiska.

1. Zasada zrównoważonego budżetu

Fiskalne ograniczenia istniały dużo wcześniej, nim zostały sformułowane koncepcje polityki fiskalnej opartej na regułach. Aż do lat 30. XX wieku powszechnie uważano, że równowaga między wydatkami a dochodami państwa to stan normalny, a brak takiej równowagi, czyli deficyt budżetu – to stan anormalny (dokładnie takiego określenia użyto do oceny deficytu w jednym z podręczników do finansów publicznych w XIX wieku)⁴. Zrównoważenie budżetu było niewątpliwie dobrą regułą polityki fiskalnej, prostą i kompleksowo ujmującą problem. Nie oznaczało to, że rządy się nie zadłużały. Wprost przeciwnie – dług publiczny często osiągał pokaźne rozmiary. Przykładowo w Wielkiej Brytanii w 1820 roku sięgał on 132% PKB. Jednak państwa zazwyczaj nie zaciągały długu w „dobrych” czasach. Dług publiczny pojawiał się w czasie wojen, kiedy wydatki publiczne znacznie wzrastały, albo w okresach innych katastrof (np. powodzi, zarazy, suszy itp.), gdy gwałtownie spadały wpływy państwa z tytułu podatków⁵. Deficyty powodowane były również trudnościami związanymi z tworzeniem odpowiedniej bazy dochodowej dla rosnących w warunkach szybkiego postępu cywilizacyjnego potrzeb wydatkowych⁶. Mimo powszechnego uznania reguła wyrażona w zrównoważonym budżecie została złamana w latach 30. XX wieku, a deficyt budżetu ekonomiści zaczęli postrzegać jako instrument mogący pobudzać gospodarkę w okresach recesji. Duży udział w rozpowszechnieniu się takiego postrzegania deficytu miał angielski ekonomista John Maynard Keynes – jeden z najwybitniejszych ekonomistów XX wieku, a następnie jego zwolennicy i apologetci. W odniesieniu do polityki zrównoważonych finansów publicznych zalecanej przez ekonomistów przed wielkim kryzysem, w wydanej w 1936 roku – a więc wkrótce po największym kryzysie w światowej gospodarce – *Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza*⁷ napisał: „Zrobiliśmy się tak ostrożni, dobrze się zastanawiając, zanim obarczyśmy potomnych ciężarami finansowymi (...), że niełatwo nam już uniknąć plagi

⁴ L. Cossa: *Początki nauki finansów*. E. Wende i Spółka, Warszawa 1884.

⁵ A. Rzońca: *Paraliżujący deficyt*. Zeszyt nr 1, FOR, Warszawa 2008, s. 17.

⁶ A. Wernik: *Finanse publiczne. Cele, struktury, uwarunkowania*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 178.

⁷ J.M. Keynes: *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*. PWN, Warszawa 1956, s. 56.

bezrobocia”. Recepty na zapobieżenie podobnym kryzysom w przyszłości upatrywał Keynes w wydatkach publicznych finansowanych pożyczkami, a więc w deficycie, którego rezultatem musi być dług publiczny.

2. Dług publiczny w teorii Jamesa Buchanana

Zdaniem Jamesa Buchanana, teoria Johna Maynarda Keynesa stanowi główną przyczynę złamania niepisanej zasady zrównoważonego budżetu, która obowiązywała przed latami 30. XX wieku. Dla Buchanana pojawienie się długu publicznego jest niepożądane nie tylko z powodów podawanych przez ekonomistów głównego nurtu, a więc niższej stopy inwestycji, wyższych stóp procentowych, wyższych podatków niezbędnych do pokrycia wyższych kosztów obsługi długu czy w najgorszym przypadku – możliwości ześlizgnięcia się w pułpkę zadłużenia. Pojawienie się długu publicznego jest niepożądane z powodów moralnych, a także tych akcentowanych przez teorię wyboru publicznego. Dlatego aspekty *public choice* i wynikająca z nich potrzeba implementacji konstytucyjnego ograniczenia nakładanego na rząd (np. zrównoważonego budżetu) jest niezbędna z powodu nieuniknionego ponoszenia ciężaru długu publicznego przez przyszłe pokolenia.

Sam Buchanan przeszedł jednak pewną ewolucję w swoich poglądach na zjawisko długu publicznego i jego implikacji polityczno-gospodarczych, zanim doszedł do wniosków ostatecznych. Poniżej przedstawiono siedem głównych twierdzeń Buchanana wyłaniających się z jego dzieł z zakresu długu publicznego⁸. Są to: obciążenie długiem publicznym, negatywny wpływ długu publicznego na formowanie się kapitału, równoważność ricardiańska, makroekonomia keynesowska, trwałość długu publicznego, niemoralność zadłużania oraz poprawka do konstytucji w postaci zrównoważonego budżetu.

Według Buchanana, podobnie jak i według ekonomistów klasycznych, ciężar długu publicznego spada na przyszłych podatników: „Istotą długu publicznego jako instytucji finansującej jest to, że pozwala przesunąć w czasie koszt obecnie finansowanych projektów. Dla podatnika dług publiczny oznacza opóźnienie konieczności wniesienia do Skarbu Państwa zapłaty za wykorzystane zasoby”⁹. Osoby, które pożyczają rządowi, a więc osoby, które zakupią papiery skarbowe, nie ponoszą kosztów długu. Wykup długu przez państwo gwarantuje posiadaczom papierów skarbowych dochody w postaci odsetek z wpływów z przyszłych podatków. Wynika stąd, że ciężar długu musi spaść na przyszłych podatników.

⁸ Zob. J.H. Tempelman: *James M. Buchanan on Public-Debt Finance*. „The Independent Review”, Winter 2007, Vol. XI, No. 3 oraz J.E. Alvey, James M. Buchanan: *Ethics of Public Debt and Default*. „Journal of Markets & Morality” Spring 2011, Vol. 14, No. 1.

⁹ J.M. Buchanan: *The Collected Works of James M. Buchanan*. Liberty Fund, Indianapolis 1999, s. 358.

Obok konieczności spłaty długu przez przyszłe pokolenia, Buchanan zwraca również uwagę na koszt pożyczania. Tak jak pożyczkodawca otrzymuje odsetki w zamian za przesunięcie konsumpcji z terażniejszości w przyszłość, tak pożyczkobiorca musi zapłacić odsetki za możliwość zwiększenia konsumpcji w terażniejszości, bez konieczności jednak zapłaty do pewnego momentu w przyszłości. Jednakże płatności odsetkowe mają negatywny wpływ netto na tworzenie bogactwa, ponieważ finansowanie konsumpcji z długu trwale ogranicza poziom życia pożyczkobiorcy w przyszłości: „Finansowanie bieżących wydatków publicznych z długu to jak rąbanie jabłonek na opał – skutkuje trwałym zmniejszeniem plonów sadu”¹⁰. Buchanan odnosi swój wywód wyłącznie do finansowania długiem wydatków państwowych, bowiem w skali mikro zaciągnięcie długu może być uzasadnione i pożądane (np. zakup nieruchomości na kredyt). Początkowo Buchanan dopuszczał zaciąganie długu publicznego przez państwo na finansowanie dóbr inwestycyjnych w przeciwieństwie do dóbr konsumpcyjnych, jednak później odszedł od tego postulatu, kiedy okazało się po przeprowadzeniu licznych badań, że deficyty budżetowe finansowały w głównej mierze wydatki konsumpcyjne i transfery socjalne.

W przypadku tzw. równoważności ricardiańskiej¹¹ Buchanan, podobnie jak sam autor tej koncepcji – David Ricardo, również ją odrzucił, ale z innych powodów niż inni współcześni ekonomiści¹² – iluzji fiskalnej – a więc niepowodzeń jednostek w rozpoznawaniu, że papiery skarbowe emitowane w celu sfinansowania długu oznaczają w przyszłości nic innego, jak tylko zobowiązania podatkowe. Jednostki systematycznie nie doszacowują przyszłych podatków koniecznych do spłaty długu zaciąganego obecnie.

Według Jamesa Buchanana to teoria Johna Maynarda Keynesa stanowi główną przyczynę złamania niepisanej zasady zrównoważonego budżetu, która obowiązywała do lat 30. XX wieku. Buchanan nie był osamotniony w krytyce postulatów wynikających z teorii Keynesa. Stawiał dwa główne zarzuty tej teorii. Pierwszy, podobnie jak inni klasyczni ekonomiści: Jeśli ekonomia keynesowska byłaby poprawna, wzrost wydatków publicznych w okresie kryzysu zasobów mógłby być finansowany po prostu przez dodruk papierowej waluty zamiast emisji oprocentowanych obligacji¹³. I drugi, ważniejszy, związany z zaniedbaniem przez tę teorię implikacji płynących z *public choice*. Wybrani w powszechnych wyborach politycy wykazują naturalną skłonność w kierunku wydawania środków publicznych na projekty, które przynoszą wymierne korzyści ich wy-

¹⁰ Ibid., s. 447.

¹¹ Twierdzenie, wedle którego przy danym poziomie wydatków publicznych zmiana podatków w bieżącym okresie albo zmiana deficytu o takiej samej skali rodzą dokładnie takie same skutki.

¹² Np. R. Barro: *Are Governments Bonds Net Wealth?* „Journal of Political Economy” 82, No. 6 (November-December), s. 1095-1117.

¹³ J.M. Buchanan, R.E. Wagner: *The Collected Works of James M. Buchanan*. Liberty Fund, Indianapolis 1999, s. 34-35.

borcom bez obarczania ich dodatkowymi podatkami w celu ich sfinansowania. Gdy politycy stają się świadomi, że generowanie długu publicznego nie jest szkodliwe, ale nawet opłacalne, nie czują się dłużej ograniczeni w kreowaniu długu i zwiększaniu wydatków. Do czasu obowiązywania reguły zrównoważonego budżetu zwiększanie wydatków było wyznaczone przez stronę dochodową budżetu, a więc poziom podatków. Gdy poglądy Keynesa stały się dominujące, ta niepisana norma została złamana, a kreowanie deficytów budżetowych było czymś naturalnym. Ponadto implikacją wynikającą z teorii keynesowskiej było to, że deficyt miał służyć jako instrument stymulujący koniunkturę w czasie recesji, gdy agregatowy popyt spada i bezrobocie rośnie, z drugiej jednak strony, budżet miał notować nadwyżkę budżetową, gdy agregatowy popyt był nadmierne w stosunku do stanu pełnego zatrudnienia, prowadząc do inflacji. W rzeczywistości jednak politycy szybko zrezygnowali z nadwyżek budżetowych „(...) i stali się przynajmniej w połowie keynesistami, a polityka budżetowa prowadzona była tylko w połowie zgodnie z paradygmatem keynesowskim”¹⁴. Doktryna Keynesa, przejawiająca się m.in. w finansowaniu wydatków z deficytu, dała wymówkę politykom, aby zwiększać wydatki bez podnoszenia podatków i tym samym zrezygnować z narzuconej sobie dyscypliny w postaci zrównoważonych budżetów, która występowała przed teorią Keynesa. „Spuścizna i dziedzictwo po Lordzie Keynesie to domniemana zasadność dotycząca naturalnego i łatwego do przewidzenia odchylenia w kierunku finansowania wydatków deficytem, inflacji i rozrostu rozmiarów rządu”¹⁵.

Według Jamesa Buchanana bez ustanowienia moralnych albo konstytucyjnych ograniczeń zjawisko długu publicznego będzie zjawiskiem trwałym. Potwierdzają to również dane statystyczne po okresie wielkiego kryzysu dla gospodarki amerykańskiej. 63 z 75 lat w okresie od roku 1931 do 2005 charakteryzowały się występowaniem deficytu budżetowego¹⁶. Dane powyższe tylko potwierdzają obserwowany od dekad trend, który po wybuchu ostatniego kryzysu finansowego uległ jeszcze wzmocnieniu, a niewiele wskazuje na jego odwrócenie w przyszłości – choćby ze względu na zjawisko związane ze starzeniem się społeczeństw. Według Buchanana potrzeba ustanowienia konstytucyjnych ograniczeń tylko zyska na znaczeniu.

James Buchanan analizuje zjawisko nadmiernego zadłużania się w kategoriach moralnych. Obowiązująca niepisana zasada zrównoważonych deficytów budżetowych przed pojawieniem się teorii Keynesa była raczej moralnie intuicyjna niż oparta na racjonalnych ekonomicznie rozważaniach. Jego poglądy jednak ewoluowały. Z powodów właśnie moralnych Buchanan odrzucał również argument, jakoby zaciąganie długu, a więc korzystanie z dochodu do dyspozycji

¹⁴ Ibid., s. 33.

¹⁵ Ibid., s. 26.

¹⁶ *Budget for the United States Government. Fiscal Year 2005. Historical Table 1.1.*

przyszłych pokoleń, miało być uprawnione ze względu na fakt, że przyszłe pokolenia będą zamożniejsze i będą posiadać większą zdolność do spłaty długów.

Natomiast początkowo sympatyzował z poglądem finansowania z długu publicznego na przykład infrastruktury publicznej czy innych dóbr, z których przyszłe pokolenia będą korzystać. Jednak od momentu, kiedy zaczął forsować konieczność wpisania w konstytucję zrównoważonego budżetu, pogląd taki odrzucił ponownie z powodów moralnych – przyszłe pokolenia staną w obliczu spłaty ciężaru długu, który jest rezultatem decyzji o wydatkach i pożyczkach, w podejmowaniu których nie brały udziału. „Obecne finansowanie konsumpcji publicznej długiem jest niesprawiedliwe, ponieważ przesuwając dochód od tych, którzy nie są i nie mogą być beneficjentami wydatków i którzy nie uczestniczą i nie mogą uczestniczyć w kompleksowym politycznym procesie, który generuje te obserwowane rezultaty. ‘Opodatkowanie bez uczestnictwa’ (*taxation without representation*) jest dosłownym opisem trudnego położenia tych, którzy doświadczą ciężaru długu zrzuconego na ich barki w przyszłości”¹⁷.

Buchanan podkreśla, że różnica pomiędzy długiem prywatnym, który finansuje prywatną konsumpcję a długiem publicznym jest taka, że konsekwencje w postaci niższego standardu życia w przyszłości są ponoszone przez prywatnych pożyczkobiorców lub ich majątki. Natomiast w przypadku długu publicznego ciężar długu oraz narzucone straty w użyteczności spadają na pokolenia przyszłych podatników. Podobne wnioski dotyczą ukrytych zobowiązań związanych z międzypokoleniowymi programami transferowymi charakterystycznymi dla nowoczesnego państwa opiekuńczego.

Wszystkie twierdzenia Buchanana zaprezentowane powyżej prowadzą do jego postulatu natury normatywnej – wprowadzenia konstytucjonalnego ograniczenia w postaci zrównoważonego budżetu, za którym opowiada się od połowy lat 70. ubiegłego wieku. Buchanan podkreśla przy tym, że reguła ta ma być prosta, jednoznaczna i zrozumiała dla społeczeństwa. Ma zawierać jasne kryteria jej przestrzegania i obejścia, a także odzwierciedlać wartości wyznawane przez społeczeństwo. Z technicznego punktu widzenia Buchanan rozważał dwa zastrzeżenia zgłaszane pod jej adresem przez ekonomistów. Po pierwsze, roczne równoważenie budżetu powoduje utratę przez polityków gospodarczych niezbędnej elastyczności w prowadzeniu polityki fiskalnej¹⁸. Według Buchanana właśnie o to miało chodzić, bowiem doświadczenia pokazują, że politycy gospodarczy nie potrafią odpowiedzialnie tej elastyczności wykorzystać. Buchanan kwestionował również wykorzystanie deficytu budżetu jako makroekonomicznego instrumentu stabilizującego gospodarkę, który nie jest tak oczywisty, jak utrzymują keynesiści. Zdaniem Buchanana reguła zrównoważonego budżetu

¹⁷ J.M. Buchanan, R.E. Wagner: *The Collected...*, op. cit., s. 467.

¹⁸ Chodzi o reagowanie na różnego rodzaju szoki zewnętrzne oraz uwzględnienie cyklicznego rozwoju gospodarki.

sama w sobie stanowić będzie „ważny element stabilizujący, który dostarczy oczekiwaną kotwicę przeciwko fiskalnemu awanturnictwu uprawianemu przez tymczasowe koalicje polityczne”¹⁹.

Podsumowanie

Podsumowując, można w następujących punktach streścić poglądy Jamesa Buchanana na zjawisko długu publicznego i jego implikacje ekonomiczne²⁰:

1. Ciężar długu publicznego spada na przyszłe pokolenia.
2. Dług publiczny negatywnie wpływa na formowanie się kapitału.
3. Równoważność ricardiańska nie zachodzi ze względu na iluzję fiskalną.
4. Teoria keynesowska stanowi główną przyczynę złamania niepisanej zasady zrównoważonego budżetu, która obowiązywała do lat 30. XX wieku.
5. Bez konstytucyjnych ograniczeń deficyt budżetowy pozostanie stałym zjawiskiem.
6. Dług publiczny jest niemoralny, ponieważ przyszłe pokolenia ponoszą jego ciężar, mimo że nie brały udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących wydatków i pożyczek.
7. Konstytucyjne ograniczenie w postaci zrównoważonego budżetu jest konieczne, aby zmienić tendencję obecną w demokracjach wyborczych a polegającą na tym, że rządy wolą zapożyczać się i wydawać zamiast nakładać podatki i wydawać, a także wolą wydawać więcej zamiast mniej.

Sam Buchanan ocenia swoje prace z zakresu długu publicznego jako „mniej skuteczne w przekonywaniu kolegów z profesji w porównaniu do innych dzieł z zakresu *public choice* i finansów publicznych”. Można powiedzieć jednak, że relatywny brak wpływu nie wynika z faktu, iż wkład Buchanana w ekonomię długu publicznego nie jest dostatecznie merytoryczny, ale po prostu z faktu, że jego koncepcje i postulaty są traktowane dzisiaj jako oczywiste. Nawet politycy z lewej strony sceny politycznej zgadzają się z wieloma postulatami Buchanana, jak na przykład, że dług publiczny stanowi ciężar dla przyszłych pokoleń, stymulacja fiskalna w stylu keynesowskim finansowana długiem publicznym jest pełna wad i że zdolność rządu do generowania długu prowadzi do rozrostu sektora państwowego w gospodarce, który nie występowałby, gdyby rząd takiej możliwości nie miał.

Logiczną konkluzją wynikającą z argumentów Jamesa Buchanana byłoby poparcie dla wprowadzenia do konstytucji państwa ograniczenia w postaci zrównoważonego budżetu. Jednak do tej pory świat nie doszedł z Buchananiem do pełnego porozumienia w tym zakresie, choć znacznie się przybliżył. Eksplozja

¹⁹ J.M. Buchanan, R.E. Wagner: *The Collected...*, op. cit., s. 507.

²⁰ J.H. Tempelman: *James M. Buchanan on Public-Debt Finance*, op. cit., 446.

długów publicznych na całym świecie po kryzysie finansowym i gospodarczym, prowadząc do wzrostu kosztów obsługi zadłużenia oraz zagrażając niektórym państwom niewypłacalnością, doprowadziła do mocnego wzrostu popularności różnych reguł fiskalnych na całym świecie. O ile w 1990 roku posiadało je raptem siedem krajów, to na początku roku 2009 różnego rodzaju reguły fiskalne obowiązywały już w 80 krajach, a kolejne są w trakcie uchwalania²¹. Ekonomia pozytywna i postulaty natury normatywnej Jamesa Buchanana miały w tym swój istotny udział.

JAMES BUCHANAN'S VIEW ON PUBLIC DEBT AND INDEBTEDNESS CRISIS IN THE WORLD

Summary

The global financial and economic crisis revealed threats connected with excessive indebtedness of countries, whose cause came from maintaining of structural deficits. As a consequence, there was a sudden deepening of deficits and jumping growth of indebtedness in the world. Sufficiently deep reforms may, however, restore the confidence of markets. Effectiveness and permanence of those reforms will depend in a large scale on fiscal constraints imposed on governments. One of the advocates of permanent constraints imposed on governments is James Buchanan – one of the most outstanding representative of public choice theory, who was awarded a Nobel Prize in 1986.

The aim of this article is to present the views of James Buchanan along with its evolution on public debt issues and the reasons for generating indebtedness as well as a presentation of his proposals of normative nature towards this phenomena.

²¹ International Monetary Fund: *Fiscal Rules – Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances*. Fiscal Affairs Department, December 2009.